

МОЎНЫЯ СРОДКІ ВЫРАЖЭННЯ ЭМАЦЫЙНАГА СТАНУ РАДАСЦІ І СМУТКУ НА СІНТАКСІЧНЫМ УЗРОЎНІ

Жукава Ю.А.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

Анотацыя. Артыкул прысвечаны аналізу моўных сродкаў выражэння эмоцый радасці і смутку на сінтаксічным узроўні. Вылучаецца роля сінтаксіса ў фарміраванні экспрэсіўнасці мастацкага тэксту, якая мае сувязь з эматыўнасцю.

Ключавыя словы: сінтаксіс, выказванне, сказ, эмацыйнасць, эматыўнасць, эмоцыя, радасць, смутак, экспрэсіўнасць.

Для выказвання сваіх адчуванняў і апісання эмацыйнага стану недастаткова лексічных адзінак, неабходна замацаваць сэнсавалагічную сувязь паміж словамі, групамі слоў, сказамі. Сінтаксіс мовы выконвае камунікатыўна-эстэтычную функцыю, удзельнічае ў стварэнні эматыўнасці. Сказы адрозніваюцца па мэце выказвання і эмацыйнай афарбаванасці. Сама структура сказа, парадак слоў, віды сувязі ў сказе, выкарыстанне аднародных членаў, адасабленняў перадаюць эмоцыі на сінтаксічным узроўні.

Аднак адзначым, што ўласна эматыўнага зместу ў сінтаксічных канструкцыях часцей за ўсё няма. Толькі па сінтаксічным мадэлям нельга меркаваць пра эмоцыю, якую адлюстроўвае аўтар тэкста, калі не ўлічваць лексічнае значэнне. Глыбіня эматыўнасці пазнаецца праз экспрэсіўнасць выказвання, у межах пісьмовага тэкста экспрэсіўнасць мае другаснае значэнне ў адносінах да эматыўнасці. Размяжуем паняцці экспрэсіўнасці і экспрэсіі. Экспрэсіўнасць грунтуецца як эмацыйная выразнасць, а экспрэсія – мастацка-вобразная, але вобразнасць часцей за ўсё заснавана на эмоцыях, а экспрэсія вызначае танальнасць эматыўнай прасторы, таму гэтыя паняцці блізкія.

В. А. Маслава адзначае, што «экспрэсіўная сінтаксічная адзінка – гэта варыянт, мадыфікацыя пэўнай нейтральнай інварыянтнай сінтаксічнай адзінкі» [1]. Варыятыўнасць сінтаксічнай структуры сказа дазваляе перадаць стылістычную афарбоўку і прагматычныя мэты выказвання. Прадметная частка выказвання перадаецца на лексічным узроўні, а выніковы змест фарміруецца сінтаксічнымі структурамі.

Усе фігуры маўлення экспрэсіўныя, яны будуюцца па законах сіметрыі або асіметрыі. У лінгвістыцы адрозніваюць нейтральны і эmfатычны слоўны парадкі. Змяненне нейтральнага парадка слоў у сказе на эmfатычны праяўляецца ў прэпазіцыі тэмы ў адносінах да рэмы. У мастацкім тэксце парушэнне нейтральнага парадка слоў абумоўлена перанясеннем сэнсавых і эмацыйных акцэнтаў.

Будзе ўзнімацца ў свеце ў істотах радасць, будзе ападаць, да смутку, зноў пасля ўзнімацца... (Кузьма Чорны “Буланы”)

Застыў яе смутак белаю мерзлатою... (Кузьма Чорны “Буланы”)

А тут стаіць перада мной такая ладная ўжо маладзічка, з чорнымі косамі пад хусцінкай, з дзіцем на руках, і ледзь не плача ад радасці, як плачуць пры спатканні ўсе сталыя жанчыны, што бачылі нямала гора на вяку. (Янка Брыль “У Забалоцці днее”)

Працягласць сказаў таксама з’яўляецца фактарам экспрэсіўнасці. Простыя сказы ў мастацкім творы выкарыстоўваюцца ў выказваннях персанажаў, нагадваюць прастату вуснага маўлення. Простыя сказы садзейнічаюць спрашчэнню дыялога паміж чытачом і аўтарам, хутка пагружаюць чытача ў пэўны эмацыйны стан. Нездарма найбольш эмацыйнымі літаратурнымі творамі з’яўляюцца паэтычныя:

У вясёлую песню, бывае,

Уплятаецца сум.

Адчуеш яго – і ўзнікае

Прыгнечанасць дум...

А музыка ў звонкі, бравурны,

Уліваецца тон.

А побач як быццам хаўтурны

Калышацца звон.

А радасць і смутак – як сёстры,

Ад іх не адстаць, –

З калыскі – да ўзгорка пагосту, –

Дзе смерці пячаць. (Канстанцыя Буйло “У вясёлую песню, бывае...”

Аўтарскія знакі прыпынку таксама садзейнічаюць экспрэсіўнасці і акцэнтацыі эматыўных сэнсаў. Частае выкарыстоўванне кропкі з коскай – нежаданне спыніць размову, сродак рэпрэзентацыі аўтарскіх эмоцый. Выкарыстанне працяжніка абумоўлена сэнсавай, сінтаксічнай, інтанацыйнай функцыямі, а таксама відавочнай графічнай выразнасцю. Шматкроп'е можа перадаваць абрывістую гаворку чалавека, які знаходзіцца ў стане распачы ці ўзбуджэння.

Пад самымі могілкамі відаць была цэлая групка – чалавек з шэсць. Двое неслі ў руках кашолкі, астатнія ішлі без нічога. Івану падумалася: якраз так ходзяць на хрэсьбіны – са скацёркамі, у якіх завязаны міскі, талеркі... Іван разумеў, што нельга так параўноўваць, там – нараджэнне новага чалавека, услаўленне яго, радасць, а тут – смутак, жаль і слёзы па тых, каго ўжо ніколі не будзе, – і ўсё ж нешта агульнае было ў гэтых дзвюх зусім розных з'явах. (Анатоль Кудравец “Раданіца”)

Іспыты і смуткі непазбежныя ў жыцці – яны правяраюць нашу веру. Смутак упэўнівае нас у тым, як недаўгавечны радасці зямныя, мірскія... (Адамовіч Лідзія. Кветкі самотнай князеўны)

Разнастайныя стылістычныя прыёмы (напрыклад, выкарыстанне рытарычных фігур) служаць для ўзмацнення выразнасці і эмацыйнасці.

Рытарычнае пытанне:

– На каго ж ты мяне пакінуў? – запытаецца яна, пачне зноў плакаць, толькі не з гора, а з радасці. (Зьмітрок Бядуля “Маці”)

А вось ці ўмееш ты, мінаючы стрэчнага чалавека, не таўхануць знячэўку яго, ці ўмееш прачытаць, што напісана на ягоным твары: боль, радасць, смутак, гора? (Алесь Рыбак “Дакор”)

Што тоіцца перад табою за кожным акном, цёмным і, здаецца, зусім безжыццёвым, якой радасцю ці смуткам пачнецца тут ранак, весела ці з журбою расчыняцца на вуліцу дзверы з тае ці іншае хаты? (Кастусь Кірэенка “Вандроўнае шчасце”)

Упарты звоняць над вёскай мілагучныя вясновыя званы. Ціхі ды ласкавы рытм пра свята – вясну жыцця. І радасць - і сум... А можа, гэта ад таго, што і ў жыцці вялікая радасць заўжды мяжуецца з незразумела-ціхай, салодкаю журбай? (Васіль Каваль “Як вясну гукалі”)

Няўжо Валя ніколі не прыпадзе да шурпатых матчыных далоняў? Не ўбачыць, як на старым, знаёмым да кожнай маршчынкі, дарагім твары адбіваюцца яе дзявочыя, як асенні дзень, зменлівыя радасці і смутак? (Уладзімір Карпаў “Нямігі крывавыя берагі”)

Рытарычны вокліч:

Лягу я на зямныя дарогі – колькі на іх прапаўзло і прайшло істотаў. І колькі яны праняслі на гэтых дарогах суму і радасці!.. (Кузьма Чорны “Гаворка ўночы ў дарозе”)

Шчасце і радасць, я жывы! Я іду дарогаю, і нада мной свеціць сонца. Усе людзі на зямлі добрыя і мілыя. (Кузьма Чорны “Пошукі будучыні”)

Сум, туга нават у гэтыя хвіліны не маглі зусім задушыць радасці ў душы: усё ж галоўнае – горад вольны! (Іван Мележ “Мінскі напрамак”)

Даволі экспрэсіўным і частым з’яўляецца паўтор. Каб узмацніць экспрэсіўнасць сінтаксічныя паўторы могуць абмяжоўвацца не толькі адным сказам, але закранаць увесь тэкст.

Няма ўжо каму выкладваць назіранні, няма каму выліць свае радасці і гора. (Аляксей Карпюк “Па кветку шчасця”)

Я заўсёды любіў і люблю адзіноту. Ды я, мусіць, урадзіўся такі – бо некалі, помню, ходзячы за кіламетраў пяць у школу з вёсачкі ў невялікі горад, я любіў невядома чаму восень, познюю восень, ветраныя дні, макрэчу і жаласлівы звон тэлефонных правадоў – на душы было смутна, але я любіў гэты смутак, думалася пра нешта радаснае, і ад гэтай радасці і шкадавання да самога сябе на вочы набягалі слёзы. (Вячаслаў Адамчык “Калі ападае лісце”)

Перадача эмоцый радасці і смутку на сінтаксічным узроўні шырока выкарыстаецца ў мастацкіх тэкстах, якія характарызуюцца наяўнасцю пісьмовых і гутарковых адзінак.

ЛІТАРАТУРА

1. Маслова, В. А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста: Учебное пособие. – Мн.: Вышэйшая школа, 1997. – С. 65.